

S Z E M L E

**Elisabeth Knipf-Komlósi,
Wandel im Wortschatz der Minderheitensprache
Am Beispiel des Deutschen in Ungarn**

[Változások a kisebbségi nyelv szókészletében. A magyarországi német nyelvjárások példáján bemutatva]
Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, Beihefte 145.
Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2011. 293 lap

Európa nyelvi sokszínűsége előbb az Európa-tanács, majd az Európai Unió létrejöttével, különösen a 20. század vége óta a közélet és közgondolkodás középpontjába került. „A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája” (1992) a kontinens kisebbségi nyelveit kulturális örökségnek tekinti, amelyeket a nyelvi és kulturális globalizáció által fenyegetett állapotuk miatt védelem illet. Minden olyan európai nyelv, amelyet a chartát ellenjegyző államok polgárai használnak, de amely a többségi nyelvtől vagy a hivatalos államnyelvtől különbözik, ugyanakkor nem nyelvjárása a mindenkori államnyelveknek, továbbá nem újkori bevándorlók anyanyelveként került Európába, regionális vagy kisebbségi nyelvnek tekintendő. A kisebbségi nyelvek revitalizációja vagy legalább a még meglévő státuszának megerősítése sok tekintetben a mindenkori beszélőközösségre jellemző nyelvhasználati hagyományok és attitűdök, továbbá a kisebbségi beszélők által használt nyelvi rendszer különböző szintjeinek alapos felmérése nélkül nem lehetséges. Ez utóbbi területen a dél-magyarországi rajnai-frank, pfalzi, valamint fuldai nyelvjárásokat illetően KNIPF-KOMLÓSI ERZSÉBET tollából 2011-ben hiánypótló mű jelent meg. A német nyelvjáráskutatásban világszerte tekintélynek számító „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik” (ZDL., Beihefte) 145. kötetében szociolingvisztikai szempontból elemzi a fent említett nyelvjárások szókészletének változásait.

A kötet – speciális tematikája révén – elsősorban olyan bel- és külföldi dialektológusokhoz, kontaktnyelvésztel és szociolingvisztikával foglalkozó szakemberekhez szól, akik egyrészt a német nyelv magyarországi variánsaival, másrészt a nyelvi kódváltás jelenségével, harmadrészt azokkal a mechanizmusokkal foglalkoznak, amelyek a nyelv-sziget-karakterrel bíró nyelvjárásokra jellemzőek. A vizsgáldás tárgyát képező nyelvjárások módszertanilag gondos elemzése számtalan – a szerző által rögzített monologikus és dialogikus, spontán és irányított élőnyelvi beszédből szegmentált – nyelvjárási adaton nyugszik.

A kötet a bevezető gondolatokkal és a hivatkozott szakirodalommal együtt nyolc fejezetből áll. Ezek a kutatás terminológiáját és jelenlegi helyzetét (2. fejezet), a vizsgálat módszertani szempontjait (3. fejezet), az elemzés elméleti alapjait (4. fejezet), a szókészlet változásának folyamatait, illetve morfoszintaktikai jellemzőit (5. és 6. fejezet), valamint az elemzés eredményeinek összefoglalását és a további kutatási irányokat kijelölő kérdésfelvetéseket (7. fejezet) mutatják be.

A második fejezet a monográfiában használt terminológia ismertetésén kívül áttekinti a nyelv-szigetek jellemzőit, vizsgálatuk diakrón valamint szinkrón eszközrendszerét. A szerző az áttekintést személyes kutatási tapasztalataira támaszkodva azon meglátásával egészíti ki, miszerint a „nyelv-sziget”-fogalom a közép-európai országok viszonyla-

tában – így Magyarország esetében is – „sürgős módosításra” szorul (36), mivel eredeti intencióinak már nem minden tekintetben tud megfelelni. A magyarországi német nyelvjárások jelenét és jövőjét sokan, sok helyütt és túlnyomórészt borúlátóan mutatták be. Ezért is üdvözlendő a szerzőnek a magyarországi német nyelvjárások eróziójával kapcsolatos megjegyzése, miszerint „Verwunderlich kann jedoch sein, dass die Sprache der Sprachinselminderheiten den stürmischen Zeiten der Geschichte trotzen konnte und heute [...] immer noch einen relativ hohen sozialsymbolischen Wert besitzt.” (31) (Inkább az a meglepő, hogy a nyelvszigetekben élő kisebbségek nyelve a történelem viharos időszakainak ellen tudott állni, és hogy napjainkban [...] még mindig relatíve magas szociálszimbolikus értéket képvisel. – ford. M. M.)

A harmadik fejezet a nyelvjáráshasználat szociopragmatikai aspektusaiba, a nyelvjárási beszélők nyelvjárási kompetenciájuk alapján történő csoportosításába (A: háború előtt született, B: háború alatt született, C: háború után született, valamint D: német mint idegen nyelv generáció) enged bepillantást, és kitér az adatközlők aktívan vagy passzívan használt nyelveinek (nyelvváltozatainak) kommunikációs, identitás- és presztízsszemponturn kategorizálására. A szociopragmatikai osztályozást és jellemzést a kisebbségi adatközlők önmaguk és környezetük nyelvhasználatáról, nyelvi öntudatáról szóló reflexiói egészítik ki.

Az elemzés elméleti alapjait ismertető részben (4. fejezet) a szerző kitér arra, hogy a magyarországi német nyelvjárások a poliareális német nyelven belül hol helyezkednek el; mely szociolingvisztikai és nyelvi adat tekinthető a vizsgálódás szempontjából relevánsnak; mit tudunk meg az adatközlők beszédaktusainak funkciójáról aszerint, hogy egy- és kétnyelvű környezetben milyen nyelvet választanak; illetve a nyelvjárási beszélők milyen – éppen a többnyelvű környezetből eredő – nyelvi jelenségeket (pl. jövevényszavakat, kódváltást és -keverést) akceptálnak vagy használnak.

A hangszalagon, illetve digitálisan rögzített beszédaktusok átiratai képezik az ötödik és hatodik fejezet lexikai elemzéseinek a kiindulópontját. Az ötödik fejezet a szókészlet rétegződésének aspektusait, a hatodik fejezet az adatközlők által gyakran használt szóképzési mintákat tekinti át, miközben a szerző a nyelvsziget-kutatás elméleti és módszertani problémáit – mint például a nyelvjárások kommunikatív-funkcionális zsugorodását, a kisebbségi beszélők magyar nyelvű környezetről kialakított narratíváit, a szókészlet vizsgálhatóságának a határait – sem rejti véka alá. Az adatközlők szókincsének individualitása, valamint az adatgyűjtés időbeli és személyi korlátai szükségszerűen gúzsba kötik a kutatót. Ezt a problémát a szerző szerint csak a „Magyarországi német nyelvjárások szótára”-nak összeállításával lehet feloldani (i. m. 126).

Az utolsó előtti fejezet – az elért eredmények összefoglalásán kívül – a kutatási tevékenységet kísérő kérdéseket, mint például a kisebbségi nyelvek tudományos vizsgálatának létjogosultságát; a magyarországi német nyelvjárásokban fellelhető normát, dinamikát, variabilitást, kiegyenlítődést és funkcionalitást vitatja meg. A szerző szerint nem a nyelvjárási beszélők csökkenő száma ellenére, hanem éppen emiatt szükséges a nyelvjárások grammatikáját, szókészletét, a nyelvválasztás körülményeit és módját tudományos alapokra helyezve, rendszernyelvészeti és szociolingvisztikai módszerek kombinációjával vizsgálni. Csak ily módon lehetséges a nyelvjárási beszélők szókincsében érvényesülő dinamikát, változatosságot, keveredést és mindezek által a kisebbségi nyelvi norma változásának okait és mozgatórugóit felfedni. A hatodik fejezetben közzétett morfológiai elemzés megmutatja, hogy a nyelvjárásokban kisebbségi jellegük ellenére is, nem lekcisiny-

lendő szóképzési-grammatikai lehetőségek rejlenek. Még akkor is, ha – ahogy a szerző megjegyzi – a szóképzésben végbement morfoszintaktikai és lexikális változások „weder intentionös sind [...] noch linear und kontinuierlich verlaufen“ (263) (se nem akaratlagosak [...], se nem lineárisan és folyamatosan zajlanak – ford. M. M.).

KNIPF-KOMLÓSI ERZSÉBET „Wandel im Wortschatz der Minderheitensprache. Am Beispiel des Deutschen in Ungarn” című monográfiája egy évtizedeken keresztül személyesen gyűjtött korpuszon nyugvó, a magyarországi német nyelvjárások szóképzésének tagolódását, változásait és aktuális morfológiai, illetve lexikális jellemzőit bemutató munka, amely mind tartalmával, mind igényes megformálásával (ízletes tipográfia, gondosan összeállított, gazdag jegyzetapparátus, elegáns stílus stb.) számíthat a hazai és nemzetközi dialektológia elismerésére.

MÜLLER MÁRTA

Az üres alanyt engedélyező nyelvekről

THERESA BIBERAUER – ANDERS HOLMBERG – IAN ROBERTS – MICHELLE SHEEHAN,
Parametric variation. Null subjects and Minimalist Theory.
[Parametrikus váltakozás. Az üres alanyok és a minimalista elmélet.]
Cambridge University Press, Cambridge, 2010. 368 lap

A világ nyelvei között lényegesen több az üres alanyt engedélyező, mint az üres alanyt nem engedélyező nyelv (l. HASPELMATH–DRYER–GIL–COMRIE 2005). RIZZI (1986) üres alanyokról szóló alapvető jelentőségű munkája óta az is kiderült, hogy az üres alanyt engedélyező nyelvek nem mutatnak egységes képet. A kötet kilenc tanulmánya az üres alanyt engedélyező nyelvek mondattani sajátosságait elemzi. Bár a kilenc tanulmány közül egyik sem foglalkozik a magyarral, az általános érvényűnek tekintett tulajdonságok alapján arra következtethetünk, hogy a magyar – és feltehetőleg más uráli nyelvek, így például a tundra nyenyec (l. VILKUNA 1997) is – az itt ismertetett tipológiai rendszerben köztes helyet foglalnának el.

A tanulmánykötet az üres alany fogalmát tág értelemben használja. A határozott, referenciális üres alanyokon kívül ide sorolja a nemreferenciális, szemantikailag kiüresített (expletív) névmási alanyok (mint a német *es* vagy az izlandi *thadh*) elhagyásának eseteit, valamint a generikus értelmezésű alanyok (mint a német *man* 'az ember' vagy az angol *one* 'az ember') üres megfelelőit is.

ROBERTS és HOLMBERG bevezető dolgozata az üres alanyt engedélyező nyelveket az alábbiak szerint csoportosítja:

- (1) 1. típus Üres alanyt korlátozottan engedélyező nyelvek (német, holland)
2. típus Üres alanyt részlegesen engedélyező nyelvek (finn, orosz)
3. típus Üres alanyt következetesen engedélyező nyelvek (olasz, görög)
4. típus Radikális üres alanyú nyelvek (kínai, indonéz)